

על משמעויותיו של "ולהורת נתן בלבו"

בין התכונות, היכולות והכישורים, שבהם ניחן בצלאל בן אורי בן חור, המנצח על מלאכת בניית המשכן וכליו, נכללים היכולת והכושר להורות. רק על בצלאל נאמר: "ולהורת נתן בלבו"¹, צירוף של יכולת הוראה שניתנה ונתונה בלב. נקרא את הכתוב²: "ויאמר משה אל בני ישראל ראו קרא ה' בשם, בצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה. וימלא אותו רוח אלוקים, בחכמה, בתבונה ובדעת ובכל מלאכה. ולחשב מחשבת לעשת בזהב ובכסף ובנחשת. ובחרשת אבן למלאת ובחרשת עץ, לעשות בכל מלאכת מחשבת. ולהורת נתן בלבו הוא ואהליאב בן אחיסמך למטה דן". מדברי הכתוב אנו למדים, כאמור, על תכונות וכישורים רבים, שבהם ניחן בצלאל, הוא ואהליאב, שאותם כבר קראנו בפרשה הקודמת, פרשת "כי תשא"^{א2}. נעיין בכתוב שם: "ראה קראתי בשם בצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה. ואמלא אותו רוח אלוקים בחכמה ובתבונה ובדעת ובכל מלאכה. לחשב מחשבת לעשות בזהב ובכסף ובנחשת. ובחרשת אבן למלאת ובחרשת עץ לעשות בכל מלאכה. ואני הנה נתתי אתו את אהליאב בן אחיסמך למטה דן ובלב כל חכם לב נתתי חכמה ועשו את כל אשר צויתך". עיון משווה בין שתי הפרשיות ביחס לתכונות, לכישורים וליכולות מראה על שינויים, בחלקם קלים, אך גם תוספת יש כאן – בפרשת "ויקהל":

★ שמות ("ויקהל") ל"ה, ל-לה

★ שמות ("כי תשא") ל"א, א-ו

★ ואמלא אותו רוח אלוקים	★ וימלא אותו רוח אלוקים
★ בחכמה	★ בחכמה
★ בתבונה	★ בתבונה
★ ובדעת	★ ובדעת
★ ובכל מלאכה	★ ובכל מלאכה
★ ולחשב מחשבות	★ לחשב מחשבות
★ לעשות בזהב ובכסף ובנחשת	★ לעשות בזהב ובכסף ובנחשת
★ ובחרשת אבן למלאת	★ ובחרשת אבן למלאת
★ ובחרשת עץ	★ ובחרשת עץ
★ לעשות בכל מלאכת מחשבת	★ לעשות בכל מלאכה

1. שמות ל"ה, לד.

2. שם ל"ה, ל-לד.

א2. שם ל"א, א-ו.

★ ולהורות נתן בלבו
 ★ הוא ואהליאב בן אחיסמך למטה דן. מלא
 אותם חכמת לב לעשות כל מלאכת חרש
 וחשב ורקם בתכלת ובארגמן בתולעת
 השני ובשש וארג עשי כל מלאכה וחשבי
 מחשבות.

★ ואני הנה נתתי אתו את אהליאב
 בן אחיסמך למטה דן ובלב כל
 חכם לב נתתי חכמה ועשו את
 כל אשר צויתך.

התוספת הבולטת בין הכישורים והיכולות שבפרשת "ויקהל" היא "ולהרת נתן בלבו". מעניינו של מאמר זה לדון ביכולת ובכושר הנוסף הזה, יכולת וכושר ההוראה שניתן בהם בצלאל. "ולהורת נתן בלבו" – הוראה שניתנה ונתונה בלב מה משמעה? מה ייחודו של הצירוף היחידאי הזה, "הוראה בלב"? נבדוק את הפירוש הלשוני ונגזור השתמעויות לעניין מלאכת ההוראה. (אגב, מעניין לנתח את שתי הפרשיות ניתוח פרשני השוואתי ולעמוד על השינויים ומשמעם, אך זאת אינה מעניינו של מאמר זה).

פירוש מילוני-לשוני

להורות (הפעיל) שרש – י.ר.ה.

ארבעים ושמונה פעמים מופיע הפועל יר"ה הפעיל בתנ"ך: שתיים עשרה פעמים במקרא ושלושים ושש פעמים בספרי הנביאים והכתובים. ופירושו ע"פ אבן-שושן³:
 'הראה', 'הדריך', 'לימד', 'הקנה דעת'.
 במילון התנ"ך³ נמצא:
 ירה... "שלוח אצבע, רמוז באצבעו, "מורה באצבעותיו" (משלי ו', יג). מזה הסתעפה הוראתו, הראה: "וירהו ה' עץ" (שמות ט"ו, כה), "להורת לפניו גשנה" (בראשית מ"ו, כח) במובן: להראות לו הדרך אל גושן.
 "ולהורת נתן בלבו" (שמות ל"ה, לד) במובן: נתן בלבו בינה להראות לבוני המשכן את אשר יעשו, ועוד.
 האם זה מקרי שארבעים ושמונה פעמים מופיע הפועל י.ר.ה. שמשמעו 'הוראה', 'לימוד'? האם יש קשר כלשהו למשנה במסכת אבות³:
 "...והתורה נקנית בארבעים ושמונה דברים..."

3. אי אבן שושן, קונקורדנציה חדשה לתנ"ך, ערך י.ר.ה., הפועל י.ר.ה. פירושו גם "קלע חיצים למטרה, זרק, הורה, השקה".

3א. י' שטיינברג, מילון התנ"ך, עמ' 343.

3ב. אבות פרק ו', משנה ו'.

עיון פרשני

תרגום אונקלוס

ברוב המקומות מתרגם אונקלוס את הפועל 'להורות', 'אלף' – 'ולאלף' יהב בלביה" (שמות ל"ה, לד).
רק בשניים ממופעיו של הפועל, המחייבים תרגום אחר, מצאנו תרגום שונה מזה:
א) בראשית מ"ו, כח: "שלח להורת לפניו גשנה" – "לות יוסף לפנאה קדמוהיי".
ב) משלי י', יג: "מורה (באצבעותיו)" – "ורמז".
אף תרגום **יונתן בן עוזיאל** לפסוקנו מתרגם: "ולמילף אומנוותא למשאר אומניא יהב מנדעא בלביה".

רש"י

רש"י אינו מתייחס בפירושו לחלק זה של פסוקנו, "ולהורת נתן בלבו", אך בדברים⁴ פירש את הפסוק: "יום אשר עמדת ה' לפני בחרב... הקהל לי את העם ואשמעם את דברי, אשר ילמדון ליראה אתי... ואת בניהם ילמדון". כר⁵: "ילמדון – ילפון לעצמם, ילמדון – יאלפון לאחרים".

מכאן ש"להורת", ע"פ תרגום אונקלוס ויונתן בן עוזיאל, משמעו 'אלף' ('ולאלף' – "ולמילף").

ובלשונו של רש"י:

"וא"כ: 'להורות', 'אלף', 'ללמד', חד הם. באיוב ל"ג, לג ("...החרש ואלפך חכמה") מצאנו שימוש בפועל 'אלף' במשמע של 'ללמד'. אונקלוס מתרגם שם: "שתיק ואלפונך חוכמתא".

ונעיין בפירש"י לבראשית מ"ו, כח: "להורות לפניו – כתרגומו לפנות לו למקום ולהראות היאך יתיישב בה", דהיינו: הקוונה. בפירוש שני מפרש רש"י: "לפניו, קודם שיגיע לשם", והוא מוסיף דברי אגדה: "מדרש אגדה להורות לפניו לתקן לו בית תלמוד שמשם תצא הוראה". איך מתיישב מדרש אגדה זה עם הכתוב? ומה מביא את רש"י להביאו? בעל "שפתי חכמים" מבהיר זאת: "לפניו – בית תלמוד רוצה לומר מדכתיב להורת חסר וא"ו שני, יש בו אותיות תורה", "להורת" – תורה, ומכאן ש"הוראה" היא בית תלמוד.

הרשב"ם והחזקוני מפרשים: "להורות – לאחרים" דהיינו: ללמד לאחרים.

הראב"ע מבהיר יותר את היכולת והכושר להורות לאחרים, דבר מיוחד הוא ואינו פשוט. וזו לשונו: "ולהורות נתן – כי יש חכמים רבים שהם קשים להורות אחרים והנה אהליאב הוא חברו בכל המלאכות גם להורות לאחר בחכמה על כן אמר על שניהם עושי כל מלאכה וחושבי מחשבות".

משמע: יש חכמים מלאים כרימון בידע, אך אינם בעלי כושר להעביר, ללמד לאחרים, לא כן בצלאל ואהליאב.

4. דברים ד', י.

5. רש"י על התורה, א' ברלינר, הוצאת פראנקפורט, אי"מ קויפמאן תרס"ה.

מלאכת ההוראה מהלב

בפתח דברינו ציינו, שפעם אחת בלבד מופיע בתנ"ך הצירוף של 'הוראה' ו'לב', ורק על בצלאל בן אורי נאמר כך: "ולהורת נתן בלבו".

מעניין להזכיר את צמד המלים "חכם לב", שפירושו עשוי להוסיף לענייננו, כפי שנראה להלן. הצירוף "חכם לב" מופיע תשע פעמים בעניין המשכן:

המלבי"ם¹⁷ לפסוק "ועשית בגדי קדש", בענייני בגדי כהן, מבחין בין "חכם" ל"חכם לב", וזו לשונו:

"ואתה תדבר – אולם הבגדים החיצוניים, שהם ירמזו על בגדים הפנימיים, זה תעשה ע"י האומנים הבקיאים במלאכה, אולם גם אומנים אלה צריך שיהיו חכמי לב שכבר בארתי בפירוש ספר משלי, כי "חכם לב" הוא מדרגה גבוהה מאוד כי "החכם" הוא המתנהג ע"פ חוקי החכמה ובכל זאת יש לו עדיין מלחמה פנימית עם היצר, אבל "חכם לב" הוא שהחכמה שבה להיות קנין בנפשו וממלאה את כל בתי נפשו. ועל זה אמר: 'אשר מלאתיו רוח חכמה' הוא פירוש לחכמי לב. מי שרוח חכמה ממלאה את כל לבו ולא נמצא בלבו מקום ריק לתאוה וליצר ולמחשבות מתנגדות אל החכמה, וחכמי לב אלה יעשו את בגדי אהרן לקדשו, כי הם יבינו על מה ירמזו הבגדים האלה".

בפירושו לספר משלי על הפסוק "חכם לב יקח מצות"¹⁸ כך הוא אומר: "'החכם' הוא מי שמתנהג כפי חוקי החכמה. אולם כבר התבאר שטבע יצר הלב מתנגד אל החכמה וכל אדם יש לו מלחמה תמידית עם יצר לבו ותאוותיו אשר יניעוהו אל הפך מדרך החכמה. והאיש אשר כבר הורגל בדרך החכמה עד אשר שבה אצלו טבע שניה, והלב, שהוא הכוח המושל שבו, לא יתעורר עוד אל הרע כלל, זה נקרא בשם 'חכם לב'".

ומכאן ששילוב ה"לב" ב"חכמה" יוצר שלמות. הרמב"ם¹⁹ מציין את משמעותו של הלב לאדם לא רק מההיבט הביולוגי, אלא כמקור החיות:

"לב, שם משותף, הוא שם הלב, כלומר האבר אשר בו מוצא חיות כל בעל לב... והוא גם שם מחשבה..."

ובמקום אחר כותב הרמב"ם²⁰:

"שם חכמה נאמר בעברית על ארבעה ענינים והם שהוא נאמר על השגת האמיתיות אשר השגתו יתעלה אמר 'והחכמה מאין תמצא' (איוב כ"ח, יב) ואמר 'אם תבקשנה ככסף' וגו' (משלי ב', ד) וזה הרבה, ונאמר על ידיעת האומנויות, איזו אומנות שתהיה יוכל חכם לב בכס' (שמות ל"ה, י) ויכול אשה חכמת לב' (שם ל"ה, כה)... ואפשר שיהא ענין חכמה בעברית מורה על העצה והפעלת המחשבה... הנה נתבאר כי חכם יאמר לבעל המעלות ההגיוניות, ולבעל המעלות המדעותיות ולכל בעל אומנות מעשית..."

מפירוש הרמב"ם והמלבי"ם נוכל להסתייע לענייננו, "להורת נתן בלבו", ולקבוע, כי יש מורה, המלמד ע"פ העקרונות הדידקטיים, הכללים הפסיכולוגיים, שאותם למד ורכש

17. המלבי"ם, "התורה והמצוה", שמות כ"ח, ב.

18. המלבי"ם משלי י, ח.

19. הרמב"ם, מורה נבוכים חלק א', לט.

20. שם חלק ג', נד.

בתהליך הכשרתו וניסיונו. יש שהמורה מקפיד על מבנה שיעור יאה, בחירת יחידה מתודית מתאימה, גיוון בדרכי ההוראה, הפעלת התלמידים ועוד, אך עם צאתו מהשיעור הוא חש:

חסר משהו בשיעור! משהו שקשה אולי אף להגדירו, השיעור לא היה "חיי", יד אומן לא הייתה בו. זהו העניין: "הלב" לא "הצטרף להוראה", להקניית הידע. "להורת נתן בלב" זו מדרגה גבוהה – יש בה שילוב, יש בה קניין בנפשו, והיא ממלאת את כל בתי נפשו. ההוראה אינה מוחצנת – סטירילית. על המורה להבין, במהלך ההוראה, את תלמידיו, שאליהם מכוונים הרמזים, הכוונות, המטרות שאליהן הוא חותר בתהליך חינוכם. בהוראה, כפי שהיא מוצגת כביכול מבחוץ, האסטרטגיות שאותן הוא נוקט, האמצעים הדידקטיים שבהם הוא משתמש, אמצעי ההמחשה, השאלות, הגיוון – כל אלה הם אמצעי למטרה, שאותה הוא רוצה להשיג. כל השימושים החינוכיים המוצגים במהלך השיעור אינם באים רק משום שהמורה למד כך בהכשרתו ומניסיונו, אלא צריכים לבוא מלב.

המדרש אומר²¹: "כל הנחלים הולכים אל הים והים איננו מלא" – כל חכמתו של אדם אינה אלא בלב, והים איננו מלא, והלב אינו מתמלא לעולם, תאמר שמשעה שאדם מוציא חכמתו מליבו שוב אינה חוזרת אליו לעולם, תלמוד לומר – "שם הם שבים ללכת".

וכזה היה בצלאל בן אורי, המורה שהיטיב להבין, והגיע לדרגה שהכל נקרא על שמו, כפי שהרמב"ן מציין בפירושו לפסוק²²: "ובצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה עשה את כל אשר צוה ה' – הענין כי על פיו נעשה הכל, כי הוא המורה לכל החכמים, ולפניו היו עושים כולם ומראים אליו כל מלאכתם כמו שאמר ולהורות נתן בלב (שמות ל"ב, לד), אבל גם כל חכמי לב עשו מלאכה כמו שאמר ויעשו כל חכם לב בעושי המלאכה את המשכן (שמות ל"ו, ח). הוא היה מלמד את בעלי המלאכה כיצד ואיך לעשות – התלמידים – ואלה עושים ומראים לו לכן נקרא על שמו".

המדרש²³ מבטא עניין זה כך:

"ויעש בצלאל, וכי בצלאל עשה לעצמו שבכל דבר ודבר הוא אומר ויעש בצלאל! אלא שנתן נפשו עליו ביותר לא קפח הקב"ה שכרו ופרסמו הכתוב על כל דבר ודבר כיוצא בדבר אתה אומר (עזרא י', טו) "אך יונתן בן עשהאל ויחזיה בן תקוה עמדו על זאת ומשולם ושבתי הלוי עזרום" אלא יונתן נתן נפשו על הדבר הרבה ולפי שבאו וסייעוהו העלה עליהם הקב"ה כאילו עשו הם המעשה, אבל יונתן ע"י שנתן נפשו בדבר פרסמו הכתוב".

בלשונונו: כשיש מסירות נפש בעניין, אף אם אין מעשה ממשי, נקרא הדבר על שם המוסר נפשו, המקריב את עצמו למען המטרה, למען הביצוע, לכן זכה בצלאל להתפרסם על כל דבר ודבר, למרות שבפועל עשה בצלאל רק את הארון, ואת השאר הוא לימד לאחרים איך לעשות, הדריך, נתן הוראות, ניצח על המלאכה במסירות, בלהט, בדבקות. תכונות נפש אלה הוסיפו מימד נוסף לכישורים המקצועיים, שבהם הוא ניחן.

21. קהלת רבה ח'.

22. רמב"ן, שמות ל"ח, כב.

23. שמות רבה נ'.

"ולהור'ת נתן בלבו" משמעו: היכולת והכושר ללמד אחרים. זהו עניין ייחודי. יש רבים שיודעים, שמלאים כרימון בידע, אך אינם מסוגלים להעביר ולהנחיל את מטענם לאחרים. מלאכת ההוראה תורה היא, חכמה בפני עצמה. מלאכת ההוראה צריכה אמנם להתחשב בעקרונות ובגורמים שונים: הבנת נפש הלומד, גיוון בדרכי הוראה ולמידה, קבלת משוב, היזון חוזר לחומר הנלמד, התחשבות בלומדים, התאמת חומרי הלמידה ליכולתם ולכישוריהם, נקיטת תכסיסי הוראה שונים, אך כל אלה ללא **שימת לב**, ללא מקור החיות – **נתינת הלב**: מסירות נפש, דבקות, אהבה וחום – בלעדיהם מלאכת ההוראה תהא לוקה. נפלאים דברי הרב סולובייצ'יק, הנראים כמסמכים את מאמרנו, וזו לשונו²⁴: "הוראה היא יותר מאשר הקניית ידע והבנת החומר, היא דורשת אמפתיה בין המורה לבין תלמידיו שותפות ברגשות, במחשבות, ובמניעים, אז קיימת פעולת גומלין בין הישויות וחלופי ערכים והשקפות". כזה היה בצלאל בן אורי בן חור, והוא ניחן מאת ה', "ולהור'ת נתן בלבו". אנו נתפלל: "**ותן בלבנו** בינה להבין ולהשכיל לשמוע ללמוד **וללמד**"²⁵. תהא מלאכתנו כמלאכתו של בצלאל ולהורות נתן בלבו, כן יתן בנו.

24. הרב י"ד סולובייצ'יק, פרקים במחשבת הרב, הוצ' המח' לתרבות תורנית בגולה של ההסתדרות הציונית העולמית, ירושלים, עמ' 113.

25. מתוך ברכת "אהבת עולם", ברכה שנייה לפני קריאת שמע.